

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2020 metai

2

LI

Vilnius 2020

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2020

2

Vilnius 2020

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2020

2

Vilnius 2020

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Baltosgos universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEP), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakgoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2020
© Straipsnių autoriai, 2020

MOKSLO GYVENIMAS

Konferencija

KONFERENCIJA „GYVENIMAS IR MIRTIS VIDURAMŽIŲ VILNIUJE“

2020 m. birželio 19 d. Lietuvos istorijos institute vyko mokslinė konferencija „Gyvenimas ir mirtis viduramžių Vilniuje“, organizuota įgyvendinant mokslinių tyrimų programą „Vilniaus istorija. Sintezė“¹. Renginio organizavimas tapo nemenku iššūkiu, nes tik birželio 16 d. baigėsi karantinas, susijęs su COVID-19 epidemija, teko atsižvelgti į rekomendacijas dėl žmonių skaičiaus ribojimo uždaroje erdvėje. Todėl džiugu, kad nepaisant sudėtingesnių aplinkybių, į renginį susirinko nemažas būrys dalyvių, pranešėjų bei svečių.

Iš viso konferencijoje pristatyta 13 pranešimų, kurie suskirstyti į keturis teminius blokus. Pirmoji konferencijos dalis skirta archeobotaniniams tyrimams, antrasis blokas – kapinyno Vilniuje, Bokšto gatvėje, medžiagos pristatymui ir analizei. Po pietų pertraukos buvo išklaustyti pranešimai, pristatantys senuosius amatus, buitines ir statybinės keramikos tyrimus. Ketvirtasis blokas skirtas kitiems viduramžių Vilniaus tyrimams. Daugiausia dėmesio konferencijoje skirta archeologinei medžiagai, kuria remiantis ir nagrinėtas platus temų spektras – religija, laidosena, mityba, kasdienė buitis, amatai. Naujausius savo tyrimus pristatė įvairių sričių specialistai iš Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto, Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų, VŠĮ „Vilniaus puodžiaus cecho“, Lietuvos kariuomenės strateginės komunikacijos departamento.

Sveikinimo žodį pradėdama konferenciją tarė renginio organizacinio komiteto pirmininkė, Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotoja dr. Irma K a p l ū n a i t ė. Toliau kalbėjo programos „Vilniaus istorija. Sintezė“ vadovas, Lietuvos istorijos instituto vyresnysis

¹ Lietuvos istorijos instituto mokslinių tyrimų programa, 2017–2021 m.

mokslo darbuotojas dr. Gintautas S l i e s o r i ū n a s bei Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas komunikacijai ir ryšiams su užsieniu doc. dr. Aurimas Š v e d a s.

Pirmąją konferencijos dalį pradėjo dr. Justina K o z a k a i t ė (Vilniaus universitetas), perskaičiusi pranešimą „Bausti negalima pasigailėti. Plaštakų amputacijos atvejis Bokšto g. medžiagoje“. Pranešėja pristatė XIII–XV a. senkapio antropologinėje medžiagoje dokumentuotą abiejų plaštakų pašalinimo atvejį, pasibaigusį suaugusio vyro mirtimi. Remiantis detalia antropologine analize ir kiek vėlesniais, XVI–XVII a., kitų Vilniaus senkapių pavyzdžiais, tyrėja iškėlė hipotezę apie tokiu būdu įvykdytą bausmę prasikaltusiam asmeniui.

Kiti trys rytinės konferencijos dalies pranešimai buvo skirti senojo Vilniaus gyventojų mitybai. Pirmiausia pranešimą „Nuo Bronzos amžiaus piliakalnio iki valdovų rezidencijos: Gedimino kalno gyventojų mityba ir paleoaplinka archeobotanikos duomenimis (nuo VIII a. pr. m. e. iki XIII a.)“ pristatė doc. dr. Giedrė M o t u z a i t ė - M a t u z e v i č i ū t ė (Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas) ir doktorantė Auksė R u s t e i k y t ė (Vilniaus universitetas). Pasak tyrimo autorių, radioaktyviosios anglies datos bei archeobotaniniai tyrimai parodė kelis tūkstančius metų šalia Gedimino kalno praktikuotą žemdirbystę bei sėslų gyventojų gyvenimo būdą. Kitaip nei manyta anksčiau, Vilniuje vyravo diversifikuotų javų asortimentas, kurį sudarė trijų rūšių kviečiai, soros, miežiai, linai, kanapės, grikliai, ropės ir trijų rūšių ankštinės kultūros. Archeobotaniniai tyrimai parodė, kad augalų bioįvairovė, o ne monokultūra buvo esminis faktorius, leidęs sėkmingai plėtotis žemdirbystei.

Mitybai buvo skirtas ir kitas G. M o t u z a i t ė s - M a t u z e v i č i ū t ė s pranešimas, parengtas drauge su Vida I n d r u l ė n a i t e (Vilniaus universitetas). Pranešime „Vilniaus Rusų gatvės 5 gyventojų (XVI–XVIII amžiais) mityba ir paleoaplinka archeobotaninių tyrimų duomenimis“ pristatyti archeobotaninių tyrimų, vykdytų 2019 m. (vadovas dr. Linas Girlevičius), rezultatai. Iš viso buvo paimti grunto mėginiai iš 17 skirtingų kontekstų, identifiкуotos 39 augalų rūšys. Tyrimai atskleidė tyrimų vietoje gyvenusių žmonių mitybą ir aplinką. Manoma, kad rastos egzotinių augalų sėklos parodo čia vykusią prekybą ar gyvenusius pasiturinčio sluoksnio gyventojus.

Rytinę konferencijos sekciją baigė pranešimas „Vilniaus žemutinės pilies gyventojų mityba viduramžiais lipidų liekanų keramikoje analizės duomenimis“, kurį parengė jau minėta doktorantė A. R u s t e i k y t ė. Pristatyta 88 keramikos šukių organinių liekanų analizė, atlikta Bristolio universiteto Organinės geochemijos padalinyje. Kaip pažymėjo pranešėja, atlikus dujų chromatografijos, dujų chromatografijos – masių spektrometrijos ir specifinio junginio izotopų analizę, identifiкуoti įvairūs gyvūninės kilmės organiniai biomarkeriai. Atliktų biomolekulinių analizių rezultatai, vertinant juos archeobotaninių ir zooarcheologinių duomenų kontekstuose, leido kalbėti apie Vilniaus žemutinės pilies gyventojų mitybos ypatumus viduramžiais, tolesnes tokių tyrimų perspektyvas.

Antrąją konferencijos dalį pradėjo dr. I. K a p l ū n a i t ė, pristačiusi pranešimą „Išskirtinės laidosenos atvejai kapinyne Bokšto gatvėje Vilniuje“. Aptartas griautinis kapinynas, archeologiškai tirtas 2005–2014 m. Jis datuojamas XIII a. paskutiniu trečdaliu – XV a. pradžia. Laidojimo paminklui būdingi krikščioniškos laidosenos bruožai, o detali jo analizė, istorinis kontekstas, aptiktų radinių pobūdis rodo tiesiogines sąsajas su stačiatikiiais ir viduramžiais jų apgyvendintu Vilniaus priemiesčiu. Tyrinėtoje teritorijoje aptikta kapų su išskirtiniais laidosenos elementais (kitokiu įrengimu, kūno padėtimi ir pan.). Pranešime dėmesys sutelktas būtent į juos, siekiant parodyti, su kuo galėjo būti susijusi netradicinė laidosena, ką ji galėjo reikšti to meto bendruomenei.

Tęsdamas Bokšto kapinyno tyrimų tematiką, vienas iš jo tyrėjų dr. Rytis J o n a i t i s (Lietuvos istorijos institutas) pristatė pranešimą „Devocionalijos Bokšto gatvėje, Vilniuje“. Devocionalijos – tai smulki su tikėjimu susijusi atributika: kryželiai, rožančiai, medalikėliai. Tai nėra dažnas radinys ankstyvųjų viduramžių kapinyuose ir miestų kultūrinuose sluoksniuose. Kapinyne Bokšto gatvėje devocionalijų rasti tik 3 vienetai. Tai du kryželiai, buvę kapuose kaip įkapės, ir enkolpionas, rastas viršįžeminiame sluoksnyje. Pranešime buvo pristatyti šie radiniai, pateikta jų interpretacija.

Užbaigiant antrąją sekciją, Rūta B r i n d z a i t ė (Durhamo universitetas, Vilniaus universitetas) pristatė dar vieną pranešimą, skirtą kapinyno Bokšto gatvėje tyrimams – „Nevaikiškas vaikų gyvenimas Vilniuje“. Kaip pažymėjo autorė, vaikai buvo neatsiejama konfesiška, etniška ir kultūriška daugiasluoksniu Vilniaus kasdieninio gyvenimo dalis, tačiau jų gyvenimas tyrinėtas nedaug. Vaikų palaikų tyrimai – tai tiesioginis duomenų šaltinis apie jų augimą, vystymąsi, sveikatos būklę bei aplinką, kurioje jie augo. Pranešime pristatyta, kokių iššūkių ir pavojų nepavyko išvengti mažiesiems Vilniaus gyventojams XIII–XVII a.

Popietinė konferencijos dalis buvo skirta senojo Vilniaus amatams. Ją pradėjo doktorantas Saulius S a r c e v i č i u s (Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas). Tyrėjas pristatė pranešimą „Vilniaus puodžių ir plytininkų sąsajos pagal istorinius ir archeologinius šaltinius XIV–XVIII a.“ Pranešėjas kėlė klausimą, ar Vilniuje plytininkai ir puodžiai buvo tie patys asmenys, o atsakymo ieškojo remdamasis Vilniaus magistrato XVII a. antros pusės – XVIII a. pajamų ir išlaidų knygomis, plytininkų bei puodžių ženklinimo produkcija bei šios produkcijos geocheminiais tyrimais.

Dr. Povilo B l a ž e v i č i a u s (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai) pranešimas „Naminiai gyvūnai Vilniaus keramikų dirbtuvių aplinkoje“ buvo skirtas gyvūnų pėdsakų tyrimams plytų gamybos vietose. Jame įvairiais aspektais analizuojant pėdsakus, pristatyti preliminarūs sukauptos medžiagos tyrinėjimų rezultatai bei naudojamų trasologinių metodų galimybės ir perspektyvos. Pažymima, kad viduramžiais ir naujaisiais laikais architektūrinių molio dirbinių gamyba Vilniuje nuolat augo, jie įprastai buvo džiovinami atvirame ore, ant žemės, todėl ant dirbinių neretai užlipdavo ne tik žmonės, bet ir gyvūnai – šunys, katės, įvairūs porakanopiai ar paukščiai.

Popietinę konferencijos dalį baigė VŠĮ „Vilniaus puodžių cechas“ keramikė Elena Aleksejeva, pranešime „Keletas Vilniaus gotikos ir renesanso keramikos rekonstrukcijos epizodų“ pristačiusi savo archeologinių keraminių dirbinių rekonstrukcijas. Amatininkė aptarė, kaip archeologinė puodo šukė ar istorinio koklio fragmentas prikeliami naujam gyvenimui, svarstė, kokią funkciją atlieka šios rekonstrukcijos, pristatė keletą išskirtinių jos pavyzdžių. Po pranešimo E. Aleksejeva ir VŠĮ „Vilniaus puodžių cechas“ vadovas Dainius Strazdas konferencijos dalyvius supažindino su žurnalo „Studio Potter“ įkūrėjo Anthony Stellaccio kartu su VŠĮ „Vilniaus puodžių cechas“ ir Lietuvos nacionaline UNESCO komisija sukurtą dokumentinį filmą „Raugo keramika“ apie tokios keramikos gamybą ir rekonstrukciją.

Paskutinę konferencijos sekciją pradėjo trijų autorių kolektyvas – doktorantė Rasa Valatkevičienė (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilniaus universitetas), dr. Gražina Skridlaitė (Vilniaus universiteto Gamtos tyrimų centras) ir doktorantė Medeina Steponaviūtė (Vilniaus universitetas). Tyrėjos pristatė pranešimą „Tigliai ir liejimo formelės viduramžių Vilniuje tarpdisciplininių tyrimų duomenimis“. Kaip pažymėjo autorės, daugiau rašytinių duomenų apie juvelyrus yra tik nuo XV a. pabaigos – XVI a., todėl archeologiniai radiniai yra svarbus šaltinis ankstesnio laikotarpio juvelyrinių dirbinių ir meistrų darbo priemonių pažinimui. Atliktas tyrimas leido nustatyti, iš kokių medžiagų gamintas liejimo formules naudojo juvelyrai, kokie metalai juose lydyti ir kokie dirbiniai gaminti Vilniuje.

Pranešimą „Priešas už vartų. Bandymai paimti Vilnių karine jėga XIV a.“ pristatė Karolis Zikaras (Lietuvos kariuomenės strateginės komunikacijos departamentas). Pranešėjas konstatavo, kad prieš valstybės sostinė yra geidžiamas karinių operacijų taikynys, nes turint galimybę tiesiogiai grasinti sostinei, galima sustiprinti spaudimą prieš politiniam elitui ir pamėginti primesti savo valią greičiausiu įmanomu būdu, galbūt net nulemti viso konflikto baigtį vienu smūgiu. XIV a. antrojoje pusėje Lietuvoje vyko dramatiškos permainos, priešas pasiekė sostinės prieigas, čia sprendėsi valstybės likimas, neišvengiamai likdavo ryškūs pėdsakai miesto kraštovaizdyje.

Paskutinis konferencijos pranešimas „Mūrinės latrinos Vilniaus žemutinėje pilyje“ buvo skirtas Vilniaus Žemutinės pilies tyrimams. Jo autorius Egidijus Ožalas (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai) pastebėjo, kad teritorijoje nuo XVI a. pr. pradėjus stambėti miesto valdoms ir sumažėjus sklypų savininkų skaičiui, daugiau dėmesio imta skirti švarai. Archeologinių tyrimų metu Vilniaus Žemutinėje pilyje surasta, identifikuota ir tirta 10 mūrinių latrinų. Pranešime pristatyti archeologiniai tyrimai, latrinų raida ir konstrukciniai ypatumai.

Konferencija „Gyvenimas ir mirtis viduramžių Vilniuje“ parodė, kad nepaisant COVID-19 pandemijos ir su tuo susijusio karantino, Vilniaus viduramžių istorijos tyrinė-

tojai toliau intensyviai dirba. Konferencija buvo pristatyta „LRT Klasika“ radijo laidoje „Homo cultus. Istoriko teritorija“ su Aurimu Švedu², kurioje dalyvavo ir apie renginį bei jame nagrinėtas temas pasakojo konferencijos organizatoriai I. Kaplūnaitė ir R. Jonaitis bei pranešimų autoriai P. Blaževičius, R. Brindzaitė, J. Kozakaitė.

Rytis Jonaitis, Irma Kaplūnaitė
(Lietuvos istorijos institutas)

² 2020 m. birželio 24 d. laidos įrašą žr. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000112794/homo-cultus-istoriko-teritorija-gyvenimas-ir-mirtis-viduramziu-vilniuje> [žr. 2020 06 24].